

Jørgen Pedersen, men nogen samlet teoriopbygning fandt ikke sted.

Med udblik til den politiske udvikling skildrer Niels-Henrik Topp problemstillingen i nærværende bog, der er en disputats fra Københavns Universitet. Bortset fra udviklingen af en enkelt model er bogen særdeles læselig, velskrevet og absolut konsumerbar for ikke-økonomer.

Ib Gejl

Hans Chr. Bjerg, Hans Chr. Dahlerup Koch og P. B. Nielsen: *U-både gennem 75 år. Det danske ubådsvåben 1909-84.* (Forum, 1984). 154 s., 150,00 kr.

Jørgen Petersen: *Mit liv i Søværnet 1934-80.* (Odense Universitetsforlag, 1985). 191 s., 110,00 kr. (plus moms og porto).

Hans Chr. Bjerg (red.): *Lex Rechner. Optegnelser af viceadmiral H. Wenck, kontreadmiral H. Rechner og kommandør A. G. Topsøe-Jensen om tilblivelsen af Lov om Søværnet 1932.* (Marinehistorisk Selskab, 1985). 185 s., 136,00 kr.

»Flåden kan ikke lide mine undervandsbåde, fordi man ikke kan spankulere rundt på dækket af dem!« udtalte den irske ubådskonstruktør John Holland i begyndelsen af dette århundrede. Han måtte som så mange andre konstatere, at der herskede en betydelig modvilje mod dette nye og skræmmende magtmiddel, der på afgørende vis brød med en traditionel opfattelse af ridderlighed i krigsførelsen. Navnlig i Storbritannien og USA var man længe om at acceptere den nye skibstype fuldt ud – i Tyskland gik det som bekendt lettere.

Ikke desto mindre fandtes der ved 1. Verdenskrigs begyndelse ikke færre end ca. 400 ubåde, og det er næppe nogen overdrivelse at hævde, at den nye

skibstype har sat sit tydelige præg på den maritime udvikling. Den første danske ubåd indgik i Flåden allerede i 1909, og siden da har ubåde udgjort en fast om end omdiskuteret del af Søværnets sejlene enheder.

Bjergs, Dahlerup Kochs og P. B. Nielsens bog behandler det Danske Ubådsvåbens første 75 år. Og lad det være sagt med det samme: det er ikke blot et nydeligt og velskrevet jubilæumsskrift, men også en fremragende introduktion til et fascinerende emne. Bogen indledes med en instruktiv gennemgang af, hvad en undervandsbåd er. Kort og kontant redegøres der for konstruktion, navigation og armering. Det kan simpelthen ikke gøres bedre i en kortfattet, populær fremstilling. Det efterfølgende afsnit om opdagelse og nedkæmpelse af ubåde uddyber en række emner fra det indledende kapitel og giver gode forklaringer på, hvorfor det er så godt som umuligt at fange en undervandsbåd.

I de efterfølgende kronologisk disponerede kapitler gennemgås ubådens historie fra de flyvske ideer over dykker-skibet og de undersøiske både frem til de *egentlige* undervandsbåde. Den sidste type, der karakteriseres ved, at den yder sit bedste under vandet – ikke blot under angreb, men også ved forlægnings, udvikledes først så sent som i slutningen af 2. Verdenskrig. (På dette tidspunkt havde både USA og Storbritannien for længst opgivet deres planer om at få dette uciviliserede våben gjort ulovligt i krigsførelsen på linje med giftgas!) Der redegøres for, hvorledes ubådsvåbenet omkring århundredeskiftet gennemgik en afgørende udvikling, der på kort tid løste såvel armeringsproblemet (torpedoen) som fremdriftsspørgsmålet (el-motorerne) og navigationsvanskelighederne (periskopet).

Gennemgangen ledsagedes af gode tegninger og fotografier, hvis billedtek-

ster godt kunne have været mere nøjagtige. Bogen afrundes med en kraftig understregning af ubådsvåbenets værdi i det danske forsvar. Det slås fast, at ubåden selv med vore dages udviklede luftvåben ikke har nogen »naturlige« fjender. Skal der sættes ind over for den, må det ske med andre ubåde, de såkaldte *hunter-killers*. Ubåden er ikke blot, hævder forfatterne, et relativt billigt våben, den er også karakteriseret ved stor udholdenhed og overlevelses-evne samt en betydelig kampkraft.

Bogen lægger ikke skjul på, at kritikere i et vist omfang har ret, når de er tilbøjelige til at betragte ubåden som et offensivt våben. Undervandsbådernes våben – torpedoen – er ultimativt, det egner sig ikke til varselsskud, og træfsikkerheden er noget nær 100%. Desuden er ubådene især velegnet til at møde fjenden i et såkaldt fremskudt forsvar, d.v.s. uden for de indre danske farvande. Hertil kommer endnu et forhold af betydning: ubåden er i modsætning til overfladeskibet særdeles velegnet til at operere alene, ja den er i virkeligheden så godt som uafhængig af enhver kommunikation.

Bogen er skrevet med et engagement, der er smittende, og med en argumentation, det er svært at komme udenom. Den rummer en god oversigt over alle danske ubådes data fra 1909 frem til 1984 (31 stk.). En kort bibliografi er ligeledes medtaget, men desværre må man undvære et register, et sådant kunne bogen godt have fortjent.

Jørgen Petersens erindringsbog fra tiden i Søværnet mangler heller ikke engagement eller argumenter, men nogen velskrevet bog er det bestemt ikke. Både syntaktisk og ortografisk kan den i passager være lidt af en prøvelse. Forfatteren, der begyndte som lærling i 1934, sluttede sin karriere som kontreadmiral og chef for det magtfulde SMK (Søværnets Materielkomando) i 1980.

De otte år ved SMK i 1970'erne og »den glade u-bådstid« i 1940'erne og 1950'erne udgør i modsætning til de skiftende stabstjenester i ind- og udlandet de mest interessante afsnit i bogen. Det hænger givetvis sammen med, at forfatteren altid har befundet sig bedre i »aktiv« tjeneste end på »de bonede gulve«.

Undervandsbådene har haft Jørgen Petersens særlige bevågenhed. Efter sin hjemkomst fra England i 1945 søgte han at nyttiggøre krigstidens erfaringer med dette effektive våben. Han ønskede en langt mere offensiv anvendelse, for »jo før man begynder at paaføre en angribende Fjende Tab, og jo mere man kan true hans Forbindelseslinier des bedre«. (Tidsskrift for Søværnen, 1945). Han gjorde sig m.a.o. til talsmand for det fremskudte forsvar.

Bogen er skrevet lige ud ad landevejen med en god portion humor og selvironi. Forfatteren er ikke bange for at bekende egne dumheder og bekymringer, ligesom han heller ikke viger tilbage for at uddele ris og ros til andre. Der tegnes således et smukt – næsten poetisk – portræt af den meget afholdte viceadmiral Vedel, som forfatteren var adjutant hos i 1945-46, og hvis bemærkelsesværdige springavancement i 1940, da den ligeså forhadte Rechnitzer skulle løses af, Jørgen Petersen naturligvis ikke finder grund til at sætte spørgsmålstegn ved. Forfatterens opfattelse af et tilsvarende markant springavancement små 40 år senere (G. K. Kristensens udnævnelse til chef for Forsvarsstaben i 1977) er derimod en ganske anden, for her sporer han politikernes indflydelse på en for værnene uheldig måde. I det hele taget synes Jørgen Petersen ikke at være helt tryk ved politikere, navnlig ikke ved deres bureaukrati. Der falder adskillige bitre og – forekommer det – velbegrundede, kritiske bemærkninger om såvel

Rigsrevisionen som Forsvarsministeriet og Forsvarskommandoen.

Forfatteren giver et godt indtryk af livet i Søværnet gennem den lange periode og en udmærket redegørelse for baggrunden for de senere års mange strukturændringer: etableringen af Enhedskommandoen i Natoregie, de radikale ændringer af forholdet mellem forsvarschef og værnschefer og naturligvis dannelsen af Søværnets Materialkommando. Bogen rummer en klar og meget skarp advarsel mod den igangværende ensretning i forsvaret, som forfatteren med rette finder både unaturlig og lidet effektivitetsfremmende.

Jørgen Petersens bog er skrevet »udelukkende ud fra erindringer og uden støtte af dagbøger eller andre optegnelser« – i sandhed en imponerende hukommelse. Mindre imponerende er som nævnt bogens »finish«, hvortil kommer, at den betjener sig af en del indforståede udtryk og af et væld af forkortelser, der langt fra alle er at finde forkortelseslisten. Det vil sikkert irritere mange; men det gør ikke bogen mindre læseværdig.

Den Flåde, Jørgen Petersen i 1934 trådte ind i, var præget af Forsvarsordningen af 1932, der havde sat navnlig Søværnet på smalkost i en sådan grad, at værnets chef, viceadmiral Wenck, havde nægtet at tage medansvar herfor. Resultatet blev et chefskifte, der vakte både opmærksomhed og vrede langt ud over Flådens rækker. Den nye mand var Marineministeriets direktør, kontreadmiral Rechnitzer, der også var arkitekten bag ordningen – og i øvrigt en af Flådens første ubådsofficerer.

Hans Chr. Bjerg har med den foreliggende bog ønsket at lade de sømilitære aktører – først og fremmest Wenck og Rechnitzer – komme til orde for at kaste lys over den forkætrede lovs tilblivelseshistorie. Det fremlagte materiale, der ikke tidligere har været offentlig-

gjort, omfatter Wencks fyldige optegnelser fra 1931-32, Rechnitzers erindringer fra samme periode (nedskrevet efter hans afgang i 1940) samt et par notater fra kommandør A. G. Topsøe-Jensens hånd. Det fremgår med al ønskelig tydelighed, at det politiske pres om nedskæringer på såvel Wenck som Rechnitzer var massivt. Det var i første række landstingsmedlemmerne Johs. Stensballe og Henrik Hauch (begge fra Venstre), der var aktive, men den socialdemokratiske forsvarsminister, Laust Rasmussen, fulgte godt med.

Wencks optegnelser, der udgør hovedparten af bogen, gør det muligt at følge udviklingen på nært hold. Særligheden kan ligge på et lille sted, hvilket tydeligvis bidrager til at gøre Wencks kommentarer stedse mere bitre. Kulminationen nås med hans referat af forsvarsministerens forbløffende udtalelse ved Wencks fratrædelse i 1932: »Ja – det er jo ejendommeligt at tænke sig, at De, Hr. Viceadmiral, nu fratræder, uagtet De har hele Flaadens Opfattelse til Støtte for Deres egen Opfattelse og Optræden«. Det er unægteligt et udsagn, der sætter såvel Rechnitzers adfærd i tiden op til lovens vedtagelse som hans vilkår som Flådens kommende chef i relief.

Det publicerede udsnit af Rechnitzers erindringer har nærmest karakter af en apologi og er uden større interesse. Derimod er notaterne fra hans souschef i Marineministeriet, kommandør Topsøe-Jensen bemærkelsesværdige. Kommandøren var helt klart sagligt uenig med sin chef, men han var samtidig en loyal embedsmand. Notaterne (nedskrevet i 1932 og 1937) indicerer to væsentlige ting: for det første, at det politiske pres på ministeriet i marts 1932 var så voldsomt, at kommandøren måtte kalde sin chef hjem fra Geneve, »da jeg ikke kunne tumle de Herre...«; for det andet, at den berygtede

§ 64 i loven (»Lex Rechnitzer« – paragraffen, der skulle gøre det muligt for Rechnitzer at avancere til værnschef, skønt han ikke havde haft nogen udkommando siden 1917) skyldtes Rechnitzers personlige indgriben.

Bjergs bog efterlader ikke Marineministeriets direktør i noget flatterende lys; men de fremlagte kilder rejser unægteligt det spørgsmål, om der i 1932 overhovedet var politisk mulighed for nogen anden løsning end den, Rechnitzer udformede? At forlange af Rechnitzer, at han skulle have fulgt Wencks eksempel, ville afgjort være at gå for vidt, og de fleste ville sandsynligvis også have kunnet acceptere, at Rechnitzer viste langt større smidighed over for politikerne end Wenck; men hans udnyttelse af situationen til egen fordel blev naturligvis taget meget unådigt op, og det bidrog nok i høj grad til at sløre, hvor begrænset et spillerum, der i virkeligheden var tale om.

Udgiveren har forsynet bogen med en udmærket introduktion, der dels giver en kortfattet præsentation af hovedpersonerne dels sætter kilderne ind i en lidt større sammenhæng. Et register er der derimod ikke blevet plads til.

Per Willemoes Jørgensen

Steffen Steffensen: *På Flugt fra Nazismen. Tysksprogede emigranter i Danmark efter 1933*. (C. A. Reitzels Forlag, 1986). 650 s.

Bogen er resultatet af et projekt, som professor i tysk litteratur ved Københavns Universitet Steffen Steffensen iværksatte i 1969, og den karakteriseres i forordet som en redigeret materialsamling. Den behandler ikke immigrationen i almindelighed, men kun de intellektuelle, forfattere, kunstnere, videnskabsmænd etc. Det var en ledende

tanke at påvise, hvilke værdier disse indvandrere tilførte dansk åndsliv, og derfor blev arbejdet på de mange biografier ikke overladt historikere, men i første række fagfæller til hver enkelt af de 50-100 personer, der er medtaget.

Arbejdet blev afbrudt ved Steffen Steffensens død i 1984, og adskillige artikler præsenterer sig som en nødtørfugtig udfyldning, typisk i form af korte referater af intervju med de pågældende eller forkortede gengivelser af selvbiografier. I sin helhed kan man ikke sige, at den meget ambitiøse hensigt om at vurdere indvandrernes betydning i f.eks. udviklingen af enkelte videnskaber eller kunstarter er lykkedes. Heller ikke de danske myndigheders behandling af de prekære spørgsmål om opholds- og arbejdstilladelse er bredere belyst. Projektets medarbejdere har haft adgang til fremmedpolitiets akter; men kun få har benyttet dem. Ærgerligt, fordi der netop i denne gruppe var mange grænsetilfælde, f.eks. modernistiske – i nazistisk sprog »entartede« – kunstnere, der ikke kunne påberåbe sig fare for liv eller frihed, men emigrerede for at kunne fortsætte deres kunstneriske virke. De faldt derfor ikke ind under begrebet politiske flygtninge, men fik i nogle tilfælde opholdstilladelse, hvis de opfyldte hovedkravet: at de ikke tog arbejde fra danske borgere.

Artiklerne er af stærkt varierende kvalitet. De færreste kan betegnes som forskningsresultater; men der er hæderlige undtagelser. Læseværdig er først og fremmest Hans Chr. Nørregaards store artikel »Bertolt Brecht og Danmark«, der velopløst og på et gedigent kildegrundlag beskriver den store forfatter og hans lille koloni ved Svendborg – og samtidig kaster skarpe strejflys ind i det kommunistisk dominerede kulturradikale miljø i Danmark.

Som helhed er bogen mest værdifuld som en illustration af, hvor forskelligar-